

ET FUND I AARHUS DOMKIRKE.

Af FR. KNUDSEN.

Paa Dansk Folkemuseum findes foreløbig opbevaret en Samling Bolde, hvorom der haves følgende Oplysninger:

»Ved den i Vinteren 1923—24 skete Nedtagelse af det paa den østlige Pille i søndre Sideskib i Aarhus Domkirke hængende Epitafium over Hans Mikkelsen Storm, død 1659, fandtes der en Mængde, antagelig mindst 50 Skindbolde, der havde ligget bag Epitafiet, og af hvilke 3 udtoges til Nationalmuseet, medens Resten efter Arkitektens Ønske skulde indlemmes i det paa-tænkte Domkirkemuseum. Hvorledes dette Legetøj er kommet paa denne underlige Plads, kan naturligvis ikke siges med Sikkerhed, men sandsynligvis skyldes det Peblinge fra Latinskolen, der jo i Slutningen af 18. Aarh. regelmæssig 1 eller 2 Gange daglig »søgte Koret«, jfr. Sorøbogen I, 544, og vel har fordrevet Tiden med at spille Bold.«

Den 3. Marts 1924.

M. Mackeprang.

Paa Folkemuseet har jeg efter Indbydelse haft Lejlighed til at tage de i Aarhus Domkirke fundne Bolde i Øjesyn, og kan da berette følgende:

Der findes paa Museet 41 Bolde eller Rester deraf. Boldene er af meget forskellig Størrelse fra 10—25 cm i Omkreds. De er fyldte, idet de bestaar af et Overtræk og en indre Kærne. De fleste af dem har endnu bevaret Overtrækket, og hvor dette findes, er det af *Skind*, fint sammensyet af forskellige Stykker, og efter den Maade, hvorpaa disse Stykker er grupperede, kan der skelnes mellem forskellige Typer:

- 1) Boldene er syet af 4 Stk. Skind fra Pol til Pol: 3 Bolde,
- 2) af 8 Stk., 4 om hver Pol: 25 Bolde,
- 3) af 12 Stk., 6 om hver Pol: 1 Bold,
- 4) af 6 Stk., Strimler, fra Pol til Pol: 6 Bolde,
- 5) uregelmæssigt syet: 2 (smaa) Bolde.

De fleste, over Halvdelen, af de foreliggende Bolde er saa-

ledes sammensyet af 8 Stk. Skind. Denne Gruppe (2) maa da betragtes som Typen paa den fundne Samling. Fig. 1 og 2.

Skindstykkerne er undertiden forskelligt farvede, foruden hvidt findes *blaat*, *rødt* og *lysebrunt*. Enkelte af Boldene er særlig godt bevarede, hos nogle staar Farverne endnu kraftigt, og Formen har holdt sig uforandret, idet de er ganske kuglerunde. To Bolde af Gruppe 2 synes at have kendt hinanden i levende Live, de er nemlig begge af den almindelige Type, lige omhyg-

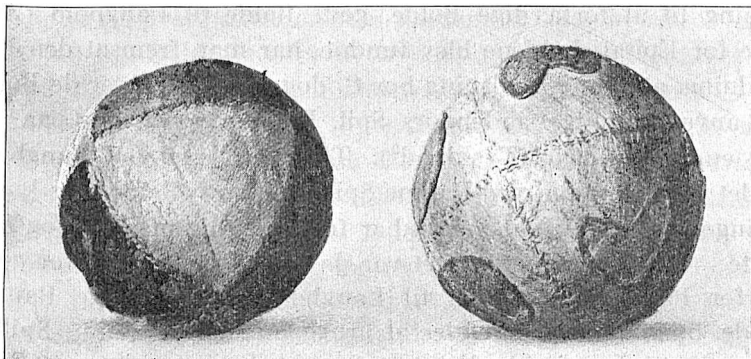

Fig. 1.

Fig. 2.

gelige i Form, næsten eens i Størrelse, og midt paa hvert Felt bærer de begge udklippede, paasyede Hjerter af Skind. Fig. 1. Maaske er Figurerne Ejermændens Kendemærke paa sine Bolde, maaske har Hjerterne ogsaa haft andet Ærinde!

Boldenes indre Kærne er i nogle Tilfælde dannet af *Uldgarn*, ogsaa har man hertil anvendt andet Materiale: Halm og maaske andre Plantestoffer. I mange Tilfælde, hvor Skindbeklædningen ikke er bristet eller S sammensyningen ikke er revnet, kan man ikke vide, hvoraf Kærnen bestaar. Hvor der er anvendt Uldgarn, er dette viklet sammen i Nøgler, og det har været af Vigtighed, at dette Nøglet var haardt, fast og elastisk, saa Bolden kunde springe godt, thi Nøglet er holdt fast sammen, gennemsyet med Hørgarn, hvorefter det er stramt dækket med Skindet.

Man faar let det Indtryk, at der ved Fremstillingen af disse Bolde er anvendt betydelig Omhu: deres kuglerunde Form, hvor

den oprindelige Form da er bevaret, deres smukke Sammen-syning, den omhyggeligt forarbejdede Kærne, endelig deres Farve og Zirater, tyder paa, at man har anset det for at være af Vigtighed til Spillet at have gode og smukke Bolde. En stor Del af Boldene er dog nu saa haardt medtaget af Tidens Tand, at Form og Farve ikke længere kan erkendes. Et Par af de mindste Bolde kunde synes at være mindre omhyggeligt forarbejdede.

Fra Tyskland haves fra omkr. 1790 hos Gutmuths¹⁾ en Anvisning til at forfærdige Bolde, gode Bolde til Langbold. Alle-rede før Epitafieboldene blev fundne, har man fremsat den For-modning, at denne Anvisning hos G. dog snarere gælder de Bolde, der anvendtes til et indendørs Spil, Paume-Spillet, der paa G.'s Tid endnu øvedes i Tyskland²⁾. Thi mere end ved Langbold-spillet gjaldt det om ved Paume-Spillet at have Bolde, der kunde springe godt! Men Gutmuths har formodentlig ment, — og med Rette — at til Langboldspillet var de bedste Bolde ikke for gode. Derfor har han anbefalet til Langbold at forfærdige Paume-Bolde, ligesom han anbefaler at bruge *Raquetten*, Paume-Spillets Ketcher, til Langbold. Han angiver saaledes, at »man lægger Garn saa længe i Vand til det synker til Bunds, derpaa omvikler man Bolden overmaade stramt med dette, giver den et Overtræk af Papir, hvilket man fæster med Bindegarn, og denne »Knaul« bager man i Ovn til Papiret bliver mørkegult.« Endvidere angives det, at Bolden skal overtrækkes med »durchnässten weilsem oder Dänischen Handschuhleder so straf als möglich«.

Boldene, hvis Kærne omvikles med Garn overmaade stramt, og som overtrækkes med Handskeskind saa stramt som muligt, synes ganske at passe paa Epitafieboldene.

Rasmus Æreboe beretter³⁾, at han som Discipel i Næstved Latinskole, hvori han kom 1696, tjente lidt Penge ved at sy »Bolte, hvilke var meget rare« (s: sjældne). Da Æreboes Bolte

¹⁾ Spiele zur Erholung des Körpers und Geistes, Hof.

²⁾ Fr. Knudsen: Langbold, Danske Studier, 1922, S. 119.

³⁾ Autobiografi, udg. af Grove, Kbhvn. 1889, S. 24. Meddelt af Museums-inspektør Kai Uldall.

er rare, fine, af en ypperlig Kvalitet, og de fremstilles for Penges Skyld, er det næppe den almindelige Uldbald, der her menes, da denne saavidt vides aldrig er Genstand for Handel, men snarere Tidens fornemme Idrætsbold, Paume-Bolden, der hos de professionelle Boldmestre, Markørerne som de kaldtes, kunde købes til Spillet.

Da Boldene er fundne bag et Epitafium over en Mand, der er død 1659, maa de stamme fra Tiden efter dette Aarstal, og det er rimeligt at antage, at de er vildfarne Bolde fra et Spil, der har været øvet i Kirken. Men Boldene har næppe været brugt til almindeligt Boldspil, øvet af Drengene, d. v. s. *Langbold*, *Stanto*, maaske *Trebold* eller anden *dansk Boldleg*, thi dels øves disse Spil i Almindelighed ikke indendørs, dels anvendes til disse Børne- og Ungdomslege i Alm. ikke Skindbolde, men den sædvanlige danske Uldbald, fremstillet, syet af Uldgarn i forskellige stærke Farver i otte eller fire Felter over en indre Kærne, dog er Uldbalden undertiden ogsaa fremstillet paa anden Maade¹).

I min Samling af gamle danske (o. a.) Bolde, 100 i Tal, er denne Uldbald Typen, medens Bolde, syede af tilklippede Stykker af Skind (el. Klæde) er ganske underordnede i Tal²). Og Uldbolde af denne Type kendes fra alle Landets Egne som Børne- og Ungdomsbold, kendes ogsaa fra Tyskland, og der er intet, der tyder paa, at denne Bold skulde være fremstaaet i en sen Tid, snarere kunde de stærke Farver tyde paa, at Bolden oprindelig tilhører en Tid, der forlængst er forsvunden, maaske en fjern Fortid, da Boldspillet hørte til de rituelle Skikke ved Solens Komme om Foraaret. Den lille Bold med de straalende Farver, som kastedes i Vejret op mod Solen, kunde være Menneskets ældgamle Paaskehyldest til den varme, flammende Sol³).

Da nu Uldbalden ikke alene er den almindelige danske Bold, men maaske den almindeligste Bold overhovedet, er det ejendommeligt, at vi ved Epitafiefundet i Aarhus stilles overfor en

¹) Langbold af Fr. K., Danske Studier 1922, S. 99.

²) Denne Samling findes i Bibliothekssalen i Københavns Idrætspark.

³) Émile Souvestre: Les derniers Brétons, la soule i Morbihan.

Samling udelukkende af Skindbolde. Den gamle danske Uldbold er overhovedet ikke repræsenteret i denne store Samling. Dette kunde tyde paa, at vi her ikke har med et almindeligt, et gammelt dansk Spil at gøre, men med et særligt, maaske et fremmed Spil, hvortil man kun har anvendt Bolde af Skind, og — da Spillet har været øvet i Kirken — med et Spil at gøre, der har været øvet indendørs i store Rum.

En saadan Idræt, et Boldspil, der øvedes *indendørs med Skindbolde, i Boldhuse*, kendes særdeles godt fra den Tid, Boldene kan tænkes at have fundet Hvide i Kirken.

I Middelalderen og senere fandtes der nemlig et saadant Boldspil udbredt over Frankrig og andre europæiske Lande, som allerede nævnt ogsaa i Tyskland, hvor hver større By havde sit Boldhus, og dette Spil fandt ogsaa Vej her til Norden. Det er Moderspillet til Nutidens Lawn-Tennis, og spilledes paa lignende Maade som Nutidsspillet, idet det gjaldt om under særlige Forhold at slaa en lille Bold frem og tilbage over Net eller Tov fra Spiller til Spiller, men medens man senere benyttede et Slagtræ, en Raquette, anvendte man oprindeligt den flade Haand, *la paume*, til at spille Bolden med, deraf Spillets Navn: *Jeu de paume*, Paume-Spillet. Maaske kan Spillet følges tilbage til de antikke Spil, idet lignende Øvelse, hvor det gjaldt om at slaa Bolden, at flugte den tilbage til Modspilleren med et skarpt Slag med den flade Haand, kendes fra Oldtiden under Navn af *Ludere expulsim*.

Hvornaar Spillet kom her til Landet, vides næppe, men Lovene for Spillet, »giort i Paris Aar 1591«, blev oversat til Dansk (1650¹), og »den meget fornemme / yndelig oc Kongelig Leeg Boldspil /« synes omkring denne Tid at have været meget udbredt her i Danmark.

Christian den IV lod selv ved et saa lille Slot som Ibstrup (Jægersborg) bygge et Boldhus. Det lavedes af Træ, der blev tilhugget i Norge, og var 27 Bindinger langt, 14 Alen bredt og 10 Alen højt. Lignende fandtes ved de øvrige Slotte. Om Bold-

¹) Arent Berntsens: Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed, Kbhvn., 1656, S. 353: Boldhuus Ordinantz bestaaende udi Fire oc tyfve Artikke' o. s. v.

husene ved Københavns Slot (og i Sorø) minder endnu Gaderne af samme Navn¹⁾. Ikke alene Mænd, men ogsaa Kvinder, og vel sagtens ogsaa Børn, har øvet Spillet. Om den ulykkelige Leonora Christine berettes saaledes: »*Elle passe le tems à tirer, à courir à cheval, à jouer à la paume*«²⁾.

Ogsaa til Sverrig fandt Spillet Vej. Erik den Fjortende lod saaledes bygge et Boldhus ved Stockholm Slot³⁾. En Variant af Spillet, *jeu de la longue paume*, til Forskel fra indendørs Spillet, *jeu de la courte paume*, øvet i det Fri med større, ligeledes fyldt Skindbold, har holdt sig under Navnet Pärk paa Gotland lige til Nutiden, og dyrkes nu ogsaa i det øvrige Sverrig og Finland. Ogsaa i Danmark har man ved Aarh.s Begyndelse spillet Pärk, men Spillet vandt ikke Fodfæste her.

Under Henvisning til det foran anførte, fremsættes her den Formodning, at vi i Epitafiefundet i Aarhus Domkirke staar overfor en Samling vildfarne Paumebolde, der i Tiden efter 1659 har lagt sig til Ro bagved Hans Mikkelsen Storms Billede. Man har i den lille jyske Købstad ønsket at øve den meget fornemme, yndelig oc Kongelig Leeg, men da det har været dyrt og bekosteligt at bygge Boldhus, hvilket Kongerne og de fornemme har kunnet tillade sig, men hvad man maaske næppe har magtet i en mindre By, har man maattet undvære Huset, og har saa i Stedet for benyttet det store Kirkerum til Spillet.

Man maa være Arkitekten ved Domkirken, Hr. Mogens Clemensen, taknemmelig for, at han har reddet dette Vidnesbyrd om Paumespillet her i Danmark fra Undergang.

I Tilslutning til Fr. Knudsens Artikel om Bolde skal her gives en kort Meddelelse om et ejendommeligt Skab til at gemme Bolde i, som Dansk Folkemuseum for nogle Aar siden erhver-

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden.

²⁾ Danske Smlgr., 2. Række I, S. 157.

³⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden.

envoie la balle d'un autre et accompagne ce mouvement de diverses feintes pour tromper les joueurs. — Expulsim ludere (at spille udslaaende el. fordrivende). Lorsque les joueurs se repoussent les uns les autres pour occuper la balle et la renvoyer. Derefter følger et Citat af Digtet Laus Pisonis. III. *Pila paganica. La paume de village*. Les balles qu'on y emploie sont faites d'une peau remplie de plume, bien foulée et bien entassée, ce qui donne une dureté considérable à ces balles; elles surpassent en grosseur non seulement les balles trigones mais aussi les ballons: folles. Derefter følger et Citat af Martial. — IV. *Harpastum* (Gribebold). Her kan intet sammenhængende læses af Teksten; efter den følger tre Citater af Martial.

Skabet stammer uden Tvivl fra Ledreborg, som Geheime- raad Johan Ludvig v. Holstein købte 1739. Han var en af Tidens lærdeste Mænd, Universitetets Patron og Præses i Videnskaber- nes Selskab, saa Indskrifternes mange klassiske Citater passer særdeles godt til ham og hans Kreds. Skabet kan have indgaaet som Led i den arkitektoniske Udsmykning af et Havehus, Bold- hus el. lign. Hovedbygningen paa Ledreborg paabegyndtes først 1744.

Sælgeren, der havde det fra en Husmand i Saaby-Kisserup Kommune, vilde vide, at det i sin Tid havde staaet i Skoven ved Ledreborg og havde været brugt til Øl og Brændevin.

Jørgen Olrik.

DET FYENSKE BISPE- OG STIFTSØVRIGHEDS-ARKIV.

AF HANS KNUDSEN.

I Tilslutning til de Oversigter, der her i Tidsskriftet tidligere er blevet givet over Indholdet af Sjællands Bispe- og Stifts- øvrighedsarkiv (V.S. 45) og de jyske Bispearkiver (V.S. 81), er det nu blevet mig muligt ogsaa at meddele en lignende over det *fyenske Bispearkiv*: